

Іван
Котляревський

ЕНЕЇДА

Витоки національного
відродження

225 років із часу видання

Сучасна літературна українська мова сформувалась ще у 18 столітті. Першим твором, написаним нею, вважається бурлескно - трагестійна поема І. П. Котляревського "Енеїда". Це масштабна пам'ятка українського письменства, укладена розмовною українською мовою, якою спілкувалися і яку розуміли абсолютна більшість мешканців України. Поема започаткувала становлення новочасної української літератури, її із захватом читали всі «від грамотного селянина до багатого пана».

Над книжкою твоєї
"Енеїди" нащадок схилить
радісно чоло.
В. Сосюра

І. П. Котляревський – автор поеми «Енеїда»

Ів́ан Петро́вич Котляре́вський (1769–1838) – полтавський письменник, військовий, класик нової української літератури, громадський діяч.

В умовах занепаду всіх різновидів староукраїнської писемної мови, поема «Енеїда», п'єси «Наталка Полтавка» і «Москаль-чарівник», написані на основі живого усного мовлення народу, започаткували новий етап формування літературної мови.

Микола Зеров у своїй книзі «Нове українське письменство: Історичний нарис» (1960 р.) зазначає, що творчість цього письменника найкраще з'ясовується з погляду психології читача: «Котляревський не належав до письменників з покликання, для яких все життя полягає в їх літературній праці; непереможна потреба ділитися своїми думками з широким світом не була йому відома, принаймні в тій мірі, як її знали Шевченко, Франко, Леся Українка... Котляревський писав помалу, в хвилини відпочинку од службових та товариських обов'язків, писав для розваги, не надаючи своїй праці якогось більшого значення, не поспішаючи з друком, задоволений аудиторією кількох приятелів та знайомих.»

Історія написання твору

Вважається, що Іван Котляревський розпочав роботу над Енеїдою у 1794 році, будучи 29-річним прапорщиком у війську Російської Імперії.

Поема написана в добу становлення романтизму і націоналізму в Європі, на тлі ностальгії частини української еліти за козацькою державою, ліквідованою Росією в 1775-1786 роках.

«Зруйнування Січі», С. Чайка, 2001 р.

У 1798 році в Санкт-Петербурзі, без відома та згоди самого Котляревського, було вперше надруковано I-III частини «Енеїди» зусиллями багатого конотопського поміщика Максима Парпури та за редакцією Йосипа Каменецького.

Парпура опублікував ці перші три частини поеми без коректорської правки, з помилками. Книга вийшла під заголовком «Енеида на малороссийский язык перелицованная И. Котляревским», орієнтувалася на російського читача і тому наприкінці містила українсько-російський словник, у якому надавалося тлумачення слів так званого «малоросійського нарѣчя» для російськомовних читачів.

Цей українсько-російський словник вийшов під назвою «Собрание малороссийских слов, содержащихся в „Енеиде“, и сверх того еще многих иных, издревле вошедших в малороссийское наречие с других языков или и коренных российских, но неупотребительных». Словник містив 972 слова і став основою для подальших коментарів «Енеїди».

Друге неповне видання «Енеїди» (також лише I-III частин) побачило світ 1808 року. Його опублікували в типографії Івана Глазунова в СанктПетербурзі на основі видання 1798 року. Текст поеми і словник було скопійовано з помилками і вийшло без відома і згоди Котляревського.

1809 року, за фінансової підтримки Семена Кочубея, Іван Котляревський закінчив написання четвертої частини «Енеїди» і видав її разом із попередніми трьома окремою книжкою: «Вергилиева Энеида на малороссийский язык переложенная И. Котляревским. Вновь исправленная и дополненная противу прежних изданий, Санктпетербург, в медицинской типографии».

1821 року Котляревський закінчив написання п'ятої частини «Енеїди», а 1822 року – шостої. Письменник також склав новий українськоросійський словник до «Енеїди» на 1547 слів на базі першого словника з видання 1798 року.

У 1822-1823 роках у журналі «Соревнователь просвещения и благотворения» (ч. 17, кн. 1; ч. 24, кн. 11) надруковано два уривки з п'ятої частини «Енеїди»; уривок з шостої частини опубліковано у Харківському альманасі «Утренняя звезда» (1833, кн. 2).

З біографічних нарисів про Котляревського відомо, що він працював над «Енеїдою» до кінця життя. Незадовго до смерті автор продав рукопис харків'янинові О. А. Волохінову, який видав його завершений твір у шести частинах 1842 року.

Повністю «Енеїда» вийшла в світ після смерті Котляревського, в 1842 році. Цей твір є першокласним джерелом з українознавства, українського побуту та культури XVIII століття.

«Енеїда» заснована на сюжеті однойменної класичної поеми римського поета Вергілія. Складається з шести частин, на відміну від дванадцяти частин Вергілія. Написана чотиристопним ямбом.

Як і оригінал, сюжет описує пригоди троянського отамана Енея, проте І.Котляревський перелицьовує його на український лад. В античному творі йшлося про мандри троянців, що прибувають з волі богів до латинських земель (пізніше Римська держава). У поемі І. Котляревського розгортаються такі ж події, збережені імена героїв, але українським автором закладений новий національний зміст: під виглядом троянців постають українські козаки, богів Олімпу — українське панство; усі реалії твору відбивають життя українського суспільства XVIII ст. після руйнування української «Трої» — Запорізької Січі.

Уся поема виражає духовний світ української людини. Троянці – носії рис національного характеру; вони сміливі, дужі, завзяті. Проте, на думку автора, українець ще й покірний.

Короткий аналіз поеми

Тема: зображення буденного життя різних верств населення українського суспільства кінця 18 – початку 19 століття.

Головна думка: літературним прийомом, сатирою та гумором, викрити та засудити негативні соціальні явища суспільства кінця 18 – початку 19 століття.

Ідея: висміювання українських панів та чиновників, козацьких старшин, їхнього паразитичного способу життя, обжерливості, пияцтва, сварок. А також уславлення патріотизму, вірності обов'язку, мужності, товариської солідарності тощо.

Проблематика твору: соціальна нерівність, патріотизм народних мас, громадський обов'язок, виховання майбутнього покоління, дружба і ворожість, любов і ненависть, людяність і моральна нікчемність.

Цікаві факти про "Енеїду" Івана Котляревського

1. До публікації "Енеїду" поширювали серед української інтелігенції у рукописах.

2. "Енеїду" можна назвати енциклопедією українського народу. Вона зафіксувала все. За підрахунками дослідників у творі майже 7 000 слів. І ці слова означають предмети українського побуту. Тут і одяг, і взуття, і головні убори дівчини, заміжньої жінки, чоловіків. Тут тканини, меблювання, начиння. Тут продукти харчування, сільськогосподарські знаряддя, зброя, музичні інструменти. Згадані народні обряди, звичаї, танці, ігри, хвороби, гуляння, тощо.

3. Твір написаний народною мовою. Автор вдається до фразеологізмів, нагромадження синонімів, жаргонізмів, народно-поетичних порівнянь. У поемі названі українські імена, згадуються назви міст тощо. Автор використовує макаронічну мову (змішував слова та вислови з різних мов або переробляв їх на іноземний лад, щоб зімітувати мову чужинців) та вживає рідкісні чи й вигадані слова «під старовину» (наприклад джерегелі).

4. В "Енеїді" побут та традиції зображені через пригоди козака Енея та троянців, що були прообразами козаків-запорожців. Поміщиків та феодалів Котляревський зобразив, як богів, що мали усі негативні риси цих верств – хабарництво, інтриганство, зневажливе ставлення до народу. Деякі з них допомагають Енею, інші – перешкоджають. Деталізація їхніх взаємин зберегла в літературі опис українських традицій.

5. У творі органічно вжиті народні прислів'я, приказки, пісні. На щиті Енея Вулкан викував героїв українських казок (Телесика, Котигорошка, Івана-Царевича, змію, Жеретю). Царю Латину троянці дарують «килим-самольот», скатерть-самобранку, сап'янці-самоходи.

6. У поемі названі професії, поширені в українському суспільстві: чумак, паромщик, канцелярист, суддя, піп, купець, шинкар, швець, кравець, коваль, косар, військовий. Автор змальовує предмети домашнього вжитку, хатній інтер'єр, вони свідчать про майстерність українця у всякому ремеслі.

7. Прислів'я, приказки, які ввів Котляревський, живі і тепер. «Ледащо син – то батьків гріх», «Біда не по дерев'ях ходить, і хто ж її не скуштував?», «Біда біду, говорять, родить», «Заплутався, мов рибка в сітці», «Терявся в думках молодець», тощо.

8. Запорізька Січ, гетьмани Сагайдачний і Дорошенко, битви під Полтавою і Бендерами, і ще віддаленіша монголо-татарська навала – автор стверджує неперервність національної історії від княжих часів до його сучасності.

9. У бібліотеці французького полководця Наполеона Бонапарта був примірник "Енеїди" Івана Котляревського.

10. Багато слів із "Енеїди" використовують і дотепер: муштра, муштрувати, армія, бомба, артикул, мундир, флот та інші.

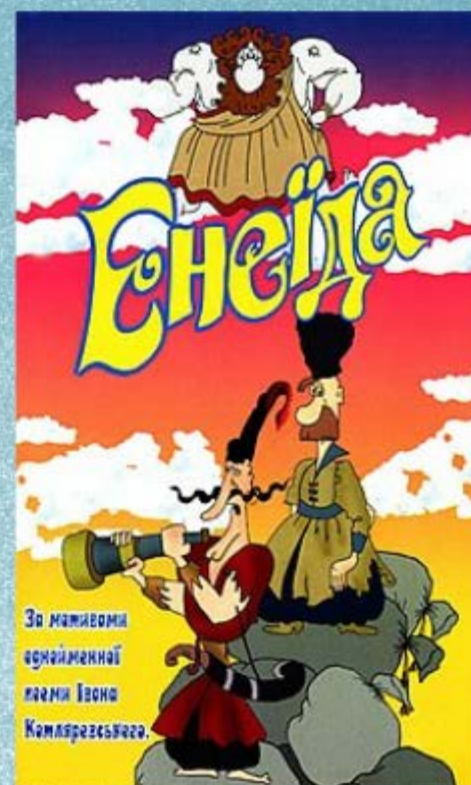
11. За мотивами поеми Котляревського «Енеїда» поставлені опери, оперети, вистави, мюзикли, рок-опера, тощо.

12. «Енеїда» І.Котляревського переведена багатьма мовами народів світу: чеською, білоруською, болгарською, румунською, німецькою, англійською, польською, грузинською, есперанто, японською.

13. В 1991 році режисер Володимир Дахно зняв повнометражний мультфільм «Енеїда», створений за мотивами однойменної поеми Івана Котляревського на студії Укранімафільм.

14. Полтавський історик Борис Тристанов уклав словник, в якому зібрав пояснення до застарілих та маловживаних слів з "Енеїди". Його можна переглянути в мережі Інтернет.

15. Сьогодні у світових бібліотеках та приватних колекціях зберігається всього кілька примірників першодруків «Енеїди» 1798, 1808, 1809 та 1842 років. Найрідкіснішим виданням є першодрук 1798 року – окрім примірника в НБУВ, відомо лише про кілька інших примірників у найбільших бібліотеках та приватних колекціях світу. Менш рідкісним, однак не часто зустрінеться видання 1809 року – воно наявне лише в кількох десятках найбільших бібліотек та приватних колекцій світу. Видання 1808 та 1842 року менш рідкісні й зберігаються в понад сотні великих бібліотек та приватних колекціях світу.

Художник ілюстрацій до «Енеїди»

Найпопулярнішою версією «Енеїди» стала та, яку проілюстрував Анатолій Базилевич у 1967-у році. Книга вийшла друком 1968-го року у видавництві «Дніпро». Перевидавалася 17 разів.

Анатолій Базилевич за свою творчу кар'єру проілюстрував багато творів української та зарубіжної літератури, але саме «Енеїда» стала вершиною творчості художника. За цю роботу він отримав звання «Заслужений діяч мистецтв УРСР».

Українські письменники про твір «Енеїда» :

- Творчість Котляревського високо цінував Тарас Шевченко. Поет в 1838 році написав вірш «На вічну пам'ять Котляревському», в якому підносив Котляревського як національного співця та прославляв як творця безсмертної «Енеїди».
- Іван Франко, маючи на увазі стан української культури 18 століття, з Енеєм порівняв самого Івана Котляревського, котрий «з великого пожару України найбільшу спас народну святість – слово».
- Однак вже Пантелеймон Куліш мав суворіший погляд на творчість та громадську поставу Котляревського. Куліш звинувачував свого колегу по перу в догоджанні високим чиновникам російської колоніальної адміністрації – князю Куракіну, князю Репніну тощо.
- Михайло Коцюбинський, характеризуючи роль Котляревського в розвитку української культури, підкреслив, що «занедбане й закинуте під сільську стріху слово, мов фенікс з попелу, воскресло знову... і голосно залунало по широких світах» із його творів.

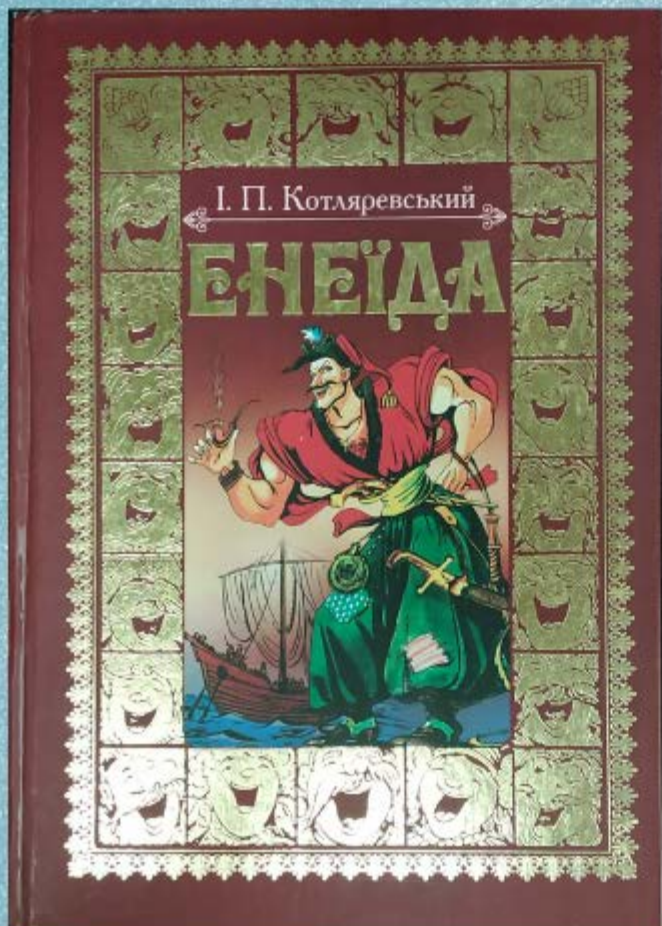
“Енеїді” І.Котляревського судилося стати епохальним твором, що посприяло засвоєнню народної мови, як основної літературної. Із цього погляду “Енеїда” завершила в собі літературу давню й породила нову, отже, стала ніби своєрідним птахом Феніксом нашої літератури в час його згоряння та воскресіння.

Вже у першій половині XIX століття естафету Котляревського підхопили Григорій Квітка-Основ'яненко, Петро Гулак-Артемівський, Євген Гребінка, Левко Боровиковський, Амвросій Метлинський, Михайло Петренко, Тарас Шевченко, формуючи українську літературну мову на народній основі.

“Енеїда” І.Котляревського ввійшла в золотий фонд не лише української, а й світової культури. Весь світ й сьогодні з великим задоволенням читає її. Краси й сили “Енеїди” надала ще й чарівна музика Миколи Лисенка, який створив оперу за цією поемою. Її озвучив також і Лев Лопатинський. “Енеїда” органічно вплелася і в образотворче мистецтво українських художників. Вона живе разом з її автором, бо те, що служить народові, не вмирає.

І.П.Котляревський своєю талановитою “Енеїдою” довів, що козаки хотіли, вміли та боролися за Волю, Віру, Землю, що козацька слава не вмерла і прийде час, коли вона відродиться по усій Україні. І час настав – незалежна, волелюбна, козацька Україна впевнено рухається демократичним шляхом.

Котляревський І.П. Енеїда: Поема. – К.:
Книга, 2008. – 384 с.: іл.

Поема видатного класика української літератури І. П. Котляревського (1769-1838) з ілюстраціями відомого художника-постановника анімаційних фільмів, члена спілки кінематографістів України Івана Будза.

Місце знаходження:
абонемент художньої літератури, 5 корпус, 514 ауд.

Запрошуємо
до Наукової бібліотеки
НУ "Запорізька політехніка"
для більш детального
ознайомлення
з поемою «Енеїда»
та з іншими творами
Івана Котляревського

Добірка інтернет - посилань

Вікіпедія: <http://surl.li/cymf>

Проект: "Книга, яка надихнула Кіно" І. Котляревський
"Енеїда": <http://www.dobrabilioteka.cv.ua/ua/news?id=1239189>

Читати онлайн "Енеїда" І. Котляревський:
https://torba.infoua.net/files/60nyky/Enejida_I_Kotljarevskij_1970_UA.pdf

Слухати онлайн "Енеїда" І. Котляревський:
<http://kinder.mksat.net/kotlyarevskiy/eneida.php>

Екранізацію мультфільму «Енеїда» можна переглянути за лінком:
<https://youtu.be/jatrKiErgqA>